

ИВАН НЕГРИШОРАЦ

МАТИЦА СРПСКА ЈУЧЕ, ДАНАС, СУТРА

Матица српска, најстарија српска културна установа основана 1826. године, јесте по годинама стара и искусна, али је по радном полету и те како млада и активна. Ту младост и активност обезбеђују јој њене вредне пчеле радилице, које непрестано уносе драгоцену енергију и омогућују плодове књижевне, научне и уметничке креативности. Такви плодови представљају основне чиниоце онога што јесте српска култура и што успоставља поредак вредности који та култура подразумева. У свом деловању Матица српска се ослања на научно сазнање и на науку као дисциплину која успоставља критеријуме за оно што се сматра истинитим и општеприхватљивим. Позивање на науку не искључује, већ напротив подразумева, све облике провереног људског искуства као што су философија, религија, уметност и креативност у најширем смислу речи.

Основна начела

У свом дугогодишњем раду Матица се махом заснивала на неколико руководних начела: грађанска уредност, родољубива и патриотска посвећеност, снага критичке свести, демократско устројство и дисциплина, те национална и интернационална одговорност јесу та начела по којима наша установа, са већим или мањим осцилацијама, функционише скоро два века, а тако би требало да буде и у будућности. Војвођанска установа по пореклу, а свесрпска установа по пољу дејства, Матица је створена у Хабзбуршком царству, потом је радила у Краљевини СХС/Југославији, па у социјалистичкој Југославији, да би наставила с новом снагом да ради и у времену глобализма, док српски народ тражи,

па и успешно налази најпримернији облик свог државног и политичког, али и културног и научног устројства. Упркос свим тешкоћама са којима се као народ суочавамо, Матица српска стабилизује свој систем, развија и шири своје поље деловања, те укључује све већи број делатника који немају потреба за кризом сопственог националног и културолошког идентитета, а имају потреба за аутентичном креативношћу којом човек оставља сопствени траг у времену које неумитно пролази.

У свим временима Матица је умела да стрпљиво мирује у грађански нерегуларним, те револуционарним и ратним околностима, умела је и да се, донекле, прилагоди новим историјским условима постојања, али је најбољим делом свога бића увек остала на старим и трајним задацима изградње националне културе која почива на могућности свеопштег консензуса унутар стваралачке заједнице и на уравнотеженом присуству различитих традицијских токова. У оваквој културолошкој позицији можемо препознати неке очигледне врлине, али и исто тако очигледне мане. Као установа која треба да припада свим ствараоцима и следбеницима српске културе, Матица би да измири многе, привидно неусагласиве и неспојиве токове који драгоцене делове заједничког тока одводе на неку другу страну изван ове основне, матичне и српске. Зато Матичин програм у овим временима најозбиљнијих глобалистичких искушења представља једно утемељено организовање аутентичног српског, интелектуалног покрета отпора, који ће нас непрестано враћати основним питањима нашег колективног опстанка и индивидуалног уздицања до достојанствених висина, на слободама и креативности заснованим, те ка надама и светлим перспективама окренутим. То су висине са којих се перспектива будућности јасно може указати, али је та будућност увек чврсто повезана са перспективама прошлих времена.

Уколико преживимо актуелна апокалиптичка искушења са којима се читава планета суочава, ако се катастрофички исходи избегну, уверен сам да долазе много боља времена не само за Матицу српску него и за цео српски народ. Да бисмо у томе успели морамо као здрава нација, па и као компетентна интелектуална заједница, изградити друштво које би било национално одговорно, али и демократски утемељено. Ова два начела, националност и демократичност, суштински су повезана, па неки од водећих политиколога нашег доба с разлогом упозоравају на то да демократија једино функционише у националним оквирима. Равнотежу ова два чиниоца можемо да успоставимо уколико се држимо оних почетних програмских ставова Светозара Милетића и милетићевског покрета XIX века, који је био и националан и либералан у исти мах.

Наш примарни задатак је да данас ту формулу истовремене националности и либералности прилагодимо околностима света у којем живимо, света у којем су на делу пре свега оштар судар глобалистичке идеологије и примереног јој демократског империјализма, с једне, те разноврсних облика суверенистичких идеологија, с друге стране. Као први корак било би неопходно одбаци и неутралисати све облике анационалних, антационалних, а поготово аутошовинистичких страсти који својим деловањем воде отвореној деструкцији српског друштва, те испостављању српског народа и његових држава на послужавник намењен сладострасним креаторима кризних жаришта широм света. Искрено се надам да се на одавно расписани конкурс за улогу Владимира Зеленског у Србији неће нико озбиљан јавити, а кад се и јави, као што се и јавио, надам се да ће бити довољно мудрости да таквог глумца не прихватимо за ужасну представу која нам је одавно већ до последњих детаља изрежирана. Преостаје само да се нађу кључни носиоци главних улога, те да ми – уколико бисмо изгубили памети – сами пристанемо на такву представу.

Матица српска није се бавила и неће се бавити ни дневном, ни партијском политиком, па стога у њој јесте важило и треба да важи оно старо начело да приступајући Матици све своје партијске капуте оставимо у гардероби, на самом улазу. Дневна и партијска политика је непожељна, али национална и стратешка опредељења су у Матици и те како потребна и чак неопходна. Свако од нас стога мора у својој души разрешити ону најважнију, најкрупнију дилему: да ли довољно волим свој српски народ да бих спремно и непоколебљиво радио у корист његовог просперитета? Да ли довољно волим свој српски језик, књижевност, уметност и разне облике изражајности да бих спремно и непоколебљиво унапређивао њихове креативне потенцијале? Да ли довољно волим своју српску културу, историју и духовност да бих спремно радио на стицању нових сазнања и њиховог ширења ка све вишим стандардима вредности? Да ли сам довољно посвећен науци да бих, по начелима која универзално важе, могао наћи ваљану меру и за сопствени народ и његово историјско трајање? Ако су одговори на ова питања позитивни, онда је сваки такав човек добродошао, он је потребан Матици српској да, у складу са својим способностима и интересовањима, допринесе у оном пољу рада и креативности на којима је то Матици најпотребније а појединцу најпримереније. Почивајући на начелу обједињавања људскога рада и креативности који стреме колико ка остварењу материјалних и финансијских толико и интелектуалних и духовних вредности, Матица српска отвара простор за делатност свих добронамерних људи спремних

да раде по начелима заједничког дела које води општем добру целог српског народа и његове културе.

Поштовани чланови Матице српске, хвала вам за све што, као пчеле радилице, чините за целину нашег друштва, за ову благотворну кошницу и све њене производе, па и за Матицу која, као симболичка фигура, држи ову заједницу на окупу и промишља њене ваљане начине опстанка! Хвала и свима онима који, мимо формалног чланства, доприносе да живимо у бољем, племенитијем и хуманијем друштву него што би било да није овог префињеног интелектуалног, просветитељског и богоугодног рада!

Резултати и плодови рада

Уколико се осврнемо на протекли четворогодишњи период, можемо рећи да постоје сви разлози да будемо веома задовољни. Очуване су све најважније Матичине тековине: редовно је излазио *Лейџоис Матице српске* и сви научни часописи; појавио се немали број монографија, зборника научних радова, књига архивске грађе; уобичајено су текли облици научноистраживачког рада, укључујући и повлашћене области знања као што су питања стандардног језика, енциклопедистике, лексикографије, архивистике и сл. Започет је нови круг лингвистичке делатности у области нормативистике, пре свега у вези са правописом, али и у домену нормативне граматике и изради вишетомног Речника српског језика. Уз то наставља се пројекат *Српске енциклопедије* (објављена је пета књига) и *Српској биографској речника* (управо се завршава осма књига), а појавио се и први том *Лексикона јисаца српске књижевности*. Седам Матичиних Одбора одељења радило је веома добро, а сарадња са Матичиним установама, Библиотеком, Галеријом и Издавачким центром, била је веома успешна и плодна. Обележени су сви важни празници, од Светосавске беседе, преко Свечане седнице и Дана Светих Кирила и Методија, па до значајних годишњица важних личности и догађаја. Додељене су све награде које Матица додељује: Змајева награда за поезију, Бранкова награда, Награда „Младен Лесковац”, „Бескрајни плави круг”, Повеља Матице српске за неговање српске језичке културе, „Љубомир Стојановић”, „Иларион Руварац”, Пупинова награда, „Лазар Стојковић”, као и награде из задужбинских фондова наше установе. И сама Матица српска је на различите начине била награђивана, а поводом прославе Два века *Лейџоиса Матице српске* председник Републике Србије г. Александар Вучић је најстаријем европском књижевно-научном часопису континуираног излажења уручио 2024. године Сретењски орден I степена.

У периоду 2020–2023. године настављен је плодни развој Матициног структурног система, ширење облика рада и интензивирање опште делатности установе. Након одавно формираног Темишварског, потом и Његошевог, затим Косовско-метохијског и Крајишког одбора, заснованих у претходном мандатном кругу, уследило је у последњем четворогодишњем периоду формирање још три оваква организациона облика: Одбор за исељеништво, Омладински одбор и Оријентални одбор Матице српске. И ови организациони облици, као и они претходни, формирано су не само када је јасно уочена потреба за њима него и када се склопила повољна слика креативних ресурса који ће ове делатности носити и реализовати.

Уз већ чврсто успостављену добру сарадњу са својим Друштвима чланова из Црне Горе и из Републике Српске, започета је и широка сарадња Матице српске са локалним срединама не само широм Војводине и целе Србије него и са неким местима у Републици Српској и Хрватској. Настављена је добра сарадња са САНУ и Огранком САНУ у Новом Саду, АНУРС-ом из Бања Луке, са Београдским и Новосадским универзитетом, са Српском православном црквом, Архивом Војводине, Музејом Војводине, Одбором за стандардизацију српског језика, Институтом за европске студије, Вуковом задужбином, Доситејевом задужбином, Српском књижевном задругом, хуманитарним фондом „Привредник” и многим другим установама и организацијама у Србији, а у иностранству са Матицом словачком, Матицом моравском, Матицом словеначком, са СКД „Просвјета” из Загреба, са Савезом Срба из Румуније, Самоуправом Срба и Српским институтом из Будимпеште, са Институтом за славистику из Париза, са Универзитетом „Мишел Монтењ” из Бордоа и многим другим.

Матица српска је покренула сачињавање сабраних дела значајних стваралаца везаних за нашу установу. Тако су објављена *Сабрана дела Борислава Михајловића Михиза*, а започет је процес припреме сабраних дела Чедомира Попова и Матије Бећковића. Томе свакако треба додати сјајан рад на објављивању грађе, од чега је најупечатљивији резултат исказан у сабраној преписци Милана Кашанина. Започета је и акција ширег друштвеног деловања у вези са питањима језичке политике, па је организован научни и стручни скуп о проблемима тзв. родно осетљивог језика, а одмах потом је група забринутих научника покренула чак приватну тужбу захтевајући да се Закон о родној равноправности стави ван снаге и да се преиспита његова ваљаност; ова делатност је настављена заједно са Српском православном црквом, па је том приликом исказан протест због насилног процеса идеолошког преобликовања не само језика него и појма људског рода.

У Матици српској је изузетно повећан укупан број научних пројеката и тема, али се недовољно тежи обједињавању пројеката и научним синтезама. Стога је основан мултидисциплинарни пројекат „Историја Карловачке митрополије”, а тај пројекат са компетентним Организационим одбором подржали су Влада АП Војводине и Град Нови Сад. Кључни резултат у облику двотомне историографске мултидисциплинарне студије требало би да се заврши следеће 2025, а да се појави у слављеничкој 2026. години, када ћемо свечано прославити два века Матице српске. Овакве историографске, мултидисциплинарне синтезе требало би организовати у различитим облицима и око различитих тема, па позивамо све носиоце научних пројеката да у наредном периоду кренемо ка таквим циљевима који би требало да покажу све предности тимског рада и постојања више истраживачких перспектива из различитих научних области, са различитим методолошким концептима и посебним типовима сазнања.

Како је на то својевремено упозоравао председник Чедомир Попов, Матица српска јесте сјајно место за извођење разноврсних научних синтеза и мултидисциплинарних пројеката. У том склопу би и српска енциклопедистика требало системски да реши питање сопственог статуса, а то значи да би, уз пуну сарадњу и уз учешће Српске академије наука и уметности, овај облик заједничког рада требало да задобије своје природно место управо у Матици српској, као важан, формално постављен и финансијски обезбеђен структурни чинилац наше установе. За овакву одлуку још увек не постоји јасна политичка воља и програмски став државне политике, па би било од опште користи да се таква воља и став успоставе у наредном периоду.

Данас Матица српска зна куда треба да иде, како треба да делује и са каквим циљевима да усклађује своје деловање. Оваквом развоју Матице српске у последње три деценије изузетно значајне доприносе дала су тројица великих председника наше установе – Бошко Петровић, Божидар Ковачек и Чедомир Попов. Прилика је да се и њих сетимо у ова времена када нас очекују и те како сложени задаци у веома тешким политичким околностима. Те околности ће можда дозволити даље напредовање Матице српске, а можда ће деловати и као мучан и отежавајући чинилац. На нама, пчелама радилицама, није да се превише замишљамо над тим спољашњим околностима: на нама је да обављамо своју мисију мудро и одлучно, а резултати нашег рада ће кад-тад показати своју оправданост и ваљаност.

Радилице треба да раде, као што је задатак трутова да пасивно ишчекују оно што им заједница даје. Не треба се много бринути

због постојања трутова. Метафизика пчелињег друштва казује да је важно да у тој заједници трутова ипак има, али они не би никако смели да се умноже, тако да је оптимална мера да их буде до 2% укупног броја јединки. Уочено је да потпуно уништавање трутова, као и њихово умножавање преко задате мере, има веома лоших ефеката по пчелиње друштво. Зато ваља пустити да трутови постоје у миру и хармонији дотле док не почну да угрожавају заједницу. Само Господ зна зашто је добро да поред радилица буде и трутова. Зато, поштоване радилице, радимо и обављајмо своју мисију, а метафизичка тајна читаве заједнице нека се намирује на начин како то треба да буде!

Нека живи Матица српска и нек обавља своју драгоцену мисију!

(Фрагменти овог текста изговорени су на Скупштини Матице српске
20. априла 2024)